

Berényi Klára

Vándorbadarak

Jelen tanulmány célja Varró Dániel egynéhány badarjának, azaz limerikjének vizsgálata abból a szempontból, hogy milyen formában és milyen funkcióval jelennek meg bennük a nonszensz költészet jellemzői, hagyományai, hogy milyen változásokat, módosulásokat okozhat a szövegek jelentésszerkezetében és recepciójában az a körülmény, ha egy másik szövegkörnyezetbe, kötetbe, kiadványba kerülnek át.

A nonszenszről és a badarról

A nonszensz *badarrá* magyaráztását általában Kosztolányi Dezsőnek tulajdonítja a szakirodalom, de van olyan tanulmány, amelyik Karinthy Frigyes,¹ és van amelyik Varró Dánielt nevezi meg e szinoníma kiötlőjeként. A *magyar badar* önrimes kifejezést talán Orbán Ottónak köszönhetjük, aki az 1977-es *A világ teremtése és egyéb badarságok* című kötetében külön ciklust szentel a *Badarkáknak*,² a kifejezés megszilárdulásában pedig jelentős szerepük volt a hasonló címmel megjelenő, nagyon népszerű limerik antológiáknak³ is. A *badar madár* jelzős szerkezettel Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen*⁴ című meseregényében találkozhatunk, egy négy teljes jambust kiadó, többszörösen összetett, rímhalmozó szóban: badarmadárhatározó. Varró a későbbiekben öndefiniálásként is alkalmazza ezt a kifejezést a József Attila *Születésnapomra* című művét parafrazeáló önfelköszöntő költeményében. „Nem végzek munkát, kétkezeit, / költő vagyok, ha kérdezik: / badar madár.”⁵

„A világ groteszk, a világ abszurd, a világ egy nagy halom nonszensz” – írja Gergely Ágnes a brit, észak-amerikai, afrikai nonszensz-verseket tartalmazó *Pompóné könyvének*⁶ bevezető tanulmányában, ahol ezeket az esztétikai kategóriákat definiálva és különválasztva próbál közelebb kerülni a nonszensz fogalom igazi jelentéséhez. A tagadószóval kezdődő kifejezés második tagja a latin *sentio-ire* verbumra épül, mely ige az érzés, érzék, jelentések mellett a *gondolkodásmód, értelem, helyes és értelmezéseket* is magában rejt. A helyes ész, értelem tagadása nem esztelenség, ostobaság, hanem inkább egy másfajta nézőpont, a világ „fejtetőre állítása, még inkább: a világ álomba vitele”, és pont ezért a nonszensz irodalmat, a nonszensz

1 Tamás Ildikó Karinthynek tulajdonítja a badar kifejezést. „A nonszensz szinonimájaként Karinthynek köszönhetően a magyar nyelvben használhatjuk a halandzsát és a badart.” Tamás Ildikó, *Halandzsa [nonszensz] a folklórbán. Szövegkonstrukciós és de[kon]strukciós megoldások nyelven innen és túl*, <http://jyikaadatbazis.btk.mta.hu/backend/public/download/document/72372eda-a047-11e8-85f2-0800273b4cc5>; Kérchy Anna pedig Varró Dánielnek: „Olvasatomban nonszensznek – Varró Dániel szép magyaráztásában badarságnak”. Kérchy Anna, *A nonszensz poétikája és politikája*, Studia Litteraria 2016/3-4., 73.

2 Tarján Tamás, *Elég a jóból. Magyar badar*, Forrás 2003/2., 103.

3 *Magyar badar: 300 limerik*, szerk. Várad Szabolcs, Európa, Budapest, 2002. *Magyar badar: 246 régi + 154 új limerik*, szerk. Várad Szabolcs, Syllabux, Budapest, 2011.

4 Varró Dániel, *Túl a Maszat-hegyen. Muhi András és a Pacák birodalma*, Magvető, Budapest, 2003.

5 Varró Dániel, *Harmínckétéves múltam*, Élet és Irodalom 2011/5., 17.

6 Gergely Ágnes, *Pompóné könyve. Nonszensz-versek*, Mágus, Budapest, 1998, 5.

látásmódot a „gyerekeknek (vagy a gyerekkorukhoz hűséges felnőtteknek)”⁷ szükség-telen elmagyarázni, hiszen érzik, míg a felnőttek világához az abszurd és a groteszk műfajok tartoznak.

Fogas kérdés, hogy a nonszensz, és annak meghatározó versformája, a limerik⁸ felnőtteknek vagy gyerekeknek való inkább. Maga a limerick szó 1898-ban mint illetlen, szeméremsértő nonszensz vers [indecent nonsense verse] iktatódott be az Oxford szótárba, ám a műfaj egyik lehetséges előzményét gyermekdalok között találjuk meg.⁹ Más elméletek szerint viszont a műfaj ősei a bolondok és vándorénekesek által terjesztett eszelős, trágár tartalmú dalok, és a versforma csak a 18. század közepétől szorult vissza a gyermekek világába, mondókák [nursery rhymes] formájában, majd 1821-től kezdődően különféle gyűjteményes kötetekben jelentek meg a humoros és illedelmes limerikék, a limerik atyjának kikiáltott Edward Lear is gyermekeknek szánta, és apró manókkal illusztrálta nonszensz verseit. A forma a 20. század derekától kezdve újra kifejezetten felnőtteknek szóló, obszcén tartalommal teletűzdelve folytatta karrierjét¹⁰ – az igazinak kikiáltott limerick nők és papi személyek jelenlétében sem elmondható –, párhuzamosan azzal, hogy újra a gyermekirodalom egyik népszerű formája lett.¹¹

A Bögre azúr és a Túl a Maszat-hegyen *limerikjeiről*¹²

Varró költészete több szálon is kapcsolódik a nonszensz költészethez, már a legelső kötetében, a *Bögre azúrban*¹³ is fellelhetőek a nonszensz poétikára jellemző stílusjegyek,¹⁴ úgy mint az emelkedettség és hétköznapiság összecsúsztatása [„körötte taknyos angyalok / s az őszi napban rilke marcsi”¹⁵], a forma és a tartalom ironikus ütköztetése [„Zizzen a / szívemen / szerelem / szőrszála”¹⁶], többértelmű szójátékok, halandzsza szavak [„téperegyben”, „szerénti”, „tehe”, „bocom”¹⁷], nonszensz képek [„Lábánál kis fazék totyog, / vállán böhöm nagy cinke cserreg”¹⁸] A kötetet záró, ars poetica jellegű *Énekben* is megfogalmazza a nonszensz iránti elkötelezettségét: „viszont barátja min-

7 Uo., 6.

8 A limerik és a nonszensz kapcsolatáról bővebben: Szűcs Marianna, *Angol nonszensz – magyar badar = Vers – ritmus – szubjektum. Műértelmezések a XX. századi magyar líra köréből*, szerk. Horváth Kornélia, Kijárat, Budapest, 2005, 655–660.

9 Az egyik első limericknek tekintett szöveg egy állatmeséket tartalmazó kéziratban található. Uo., 656. A magyar nyelvű gyermekfolklórban is találunk limerick formájú szöveget, mondókát: „A Dunában úszik egy zömle, / A Julcsi bele van tömve. / A zömle elázik, / a Julcsi kimászik, / Hollári, hollári hó, / Mert a zömle csak tömve jó”. Tóth Pirokska, *Városi gyermekfolklór. Mátyás királytól a gumiremetéig*, [szakdolgozat], ELTE BTK Néprajzi Intézet, Folklore Tanszék, Budapest, 2011.

10 *Magyar badar: 300 limerik*, 12–15.

11 Kortárs költőink közül gyermekek számára is ír limeriket többek között: Kovács András Ferenc, Havasi Attila, Kiss Ottó.

12 A magyar limerik 'c' nélkül írandó. „Milyen legyen a magyar limerik? [Amúgy magyarosan most már, 'c' nélkül.]” *Magyar badar. 300 limerik*, 19.

13 Varró Dániel, *Bögre azúr*, Magvető, Budapest, 1999, 95.

14 Itt csak egy-két kiragadott példát hozok fel a kötet nonszensz stílusjegyeiből, a nonszensz poétika alakzatait, a szójátékok típusait Kérchy Anna tanulmánya részletezi. Kérchy, *l. m.*, 77–79.

15 Varró, *Bögre azúr*, 91.

16 Uo., 37.

17 Uo., 90–91.

18 Uo., 19.

denféle dalnak / főként a lüktetőnek és badarnak”.¹⁹ Varró ismert fordítója az angol nonszensz irodalomnak, fordít többek között Edward Leartól,²⁰ Lewis Carroll versei mellett Varró Zsuzsával közösen lefordította az *Alíz kalandjai Csodaországban*-t.²¹

A *Bögre azúrban Két tanulságos limerik* cím alatt tűnik fel ez a nonszensz versforma.

Kíváncsi gyerek volt Péterke,
bedugta orrát az ételbe.
Kiszólt a galuska:
„Megrúglak, Petyuska!”
S Péterke elszállt az éterbe.

Beteges fiú volt Lacika,
mindig volt valami bacija.
Papája rászólt:
„Mit prüszkölsz, László?”
S becsapta Lacit a zaciba.

A versek a *tavaszi leves, tészta, mák* ciklus közepén, a legkülönbébb versformák, szonettek, disztichonos, jambikus strófaszervezetek, középkori balladaforma között találhatóak, és mintha csak a versforma okán szerepelnének itt, a recepcióban verstani példatárként²² is említett kötetben, bemutatva, hogy a költő ezt a formát is remekül műveli. Érdemes megjegyezni, hogy a *Bögre azúr* megjelenése előtt e szövegek a *Holmi* című folyóiratban c betűvel a címükben jelentek meg – *Két tanulságos limerick*²³ – mintegy kiemelve az angol hagyományhoz való kapcsolódás szándékát, ezt az intenciót erősítheti meg a mellette közölt *Nonszensz* című vers is. A felnőtt kötet után e limerik a *Túl a Maszat-hegyen* című verses meseregényben tűnnek fel újra, ahol a mese 6. fejezetében rajtuk kívül még 17 limeriket találunk. Ez az összesen 19 limerik négy kisebb – a későbbiekben majd részletesebb bemutatásra kerülő – egységbe szerveződik a szövegben, és bár a meseregény Pokol-paródiájában Dante-tercinák közé szerkesztődnek, elsősorban az angol nonszensz poétika, azon belül is Edward Lear költészetének hatása érezhető rajtuk. Azon túl, hogy a limerik nagyobbik része a Lear óta klasszikus, „Volt egy úr...” mesei-földrajzi formulával kezdődnek, szövegszerű párhuzamok is találhatóak Varró és Lear versei között. A „Szólt egy úr, lakhelye Quebec”²⁴ kezdetű Varró-limerik például Lear „Volt egyszer egy vén quebeci” versére utal, nemcsak az egyező földrajzi név kapcsán, hanem azáltal is, hogy mindkettő-

19 Uo., 95.

20 Varró Dánielnek régóta megjelenés előtt áll egy Vaskó Péterrel és Havasi Attilával közös fordításkötete, a *Ponyigócok utazása. Az angol abszurd költészetből* tervezett címmel, melyben a tervek szerint Edward Lear, Hilaire Belloc és Lewis Carroll versei szerepelnének. <https://litera.hu/irodalom/elso-kozles/nonszensz-versek-2.html>

21 Lewis Carroll, *Alíz kalandjai Csodaországban és a tükör másik oldalán*, ford. Varró Zsuzsa – Varró Dániel, Sziget, Budapest, 2009.

22 Borbély Szilárd, *Verstani mustra a Bögre azúrba*, Élet és Irodalom 1999. június 11., 15.

23 Varró Dániel, *Nonszensz, Két tanulságos limerick*, *Holmi* 1998/1., 1463–1464.

24 Varró, *Túl a Maszat-hegyen*, 73.

nek egy harcias, szenvedélyes (öreg)úr a főhőse. Edward Lear előtti tisztelgés lehet a fejezetben feltűnő, már említett badarmadarhatározó is, hiszen Lear híres madáril-lusztrátor is volt.²⁵ „A tradíció, amit képvisel, egyértelműen leírható. Az angol nonszensz költészet és különösen Edward Lear az elsődleges forrása a Varró-verseknek. Amikor Lear fordítja, joggal érezhetjük úgy, hogy saját verseit írja egy – időben távoli, de lélekben közeli – ósének nevében.”²⁶ Nem egyszerű eldönteni, hogy a *Maszat-hegy* limerikjei felnőtt vagy gyermek befogadóhoz szólnak-e inkább. Rigó Béla is kétszintű kommunikációról beszél a kötet kapcsán, hiszen ha a meseregény filológiai, kulturális utalásait nem is interpretálja a gyermek olvasó, de a fantáziadús, fordulatossá, poénokban gazdag történet célba ér nála: „Gyermek és felnőtt gondolkodása ritkán kerül olyan közelségbe, mint Varró Dániel verseiben.”²⁷ A *Túl a Maszat-hegyen* gyermek- és felnőtt irodalom között lévő határhelyzeti pozicionáltságáról a szerző is beszél egy interjúban,²⁸ felnőtt „álmese-könyvként” utalva a műre, és mintha a fejezet két mottója is két külön világból származna, egy Micimackótól, és egy Tompa Mihálytól.

A 6. fejezet első mottója a nonszensz műfajára jellemző halandzsa szavakból áll, feltűnő, hogy a mottó alatt nem a származási szöveg szerzőjét, A. A. Milnét nevezi meg, hanem a könyv főszereplőjét, Micimackót:²⁹ „Tra-la-la, tra-la-la, / tra-la-la, tra-la-la, / pritty, pretty, prütty. Micimackó”. A metatextus halandzsa kifejezései elő-reutalnak Badarország két őslakójára, a *Valóságos Izére* és a *Kis Prűntyre*, akik szinte szimbolizálják a nonszensz két lényeges, ám egymástól igen különböző aspektusát, a *Valóságos Izé* a metanyelvi önreflexiót, míg a *Kis Prűnty* a nonszensz költői nyelv által a kisgyermeki, a szavak előtti állapotot felidéző kinetikus, vokális, korporeális élményét.³⁰ A *Magyar néprajz*³¹ a mondókákban, gyermeknyelvi rigmusokban előforduló halandzsa, azaz a nyelvileg problémás, nehezen vagy egyáltalán nem értelmezhető elemekre az értelmén túli kifejezés terminusát alkalmazza, amely kifejezés jól érzékelteti azt a többletet, amit a nonszensz, a halandzsa szavak hordozhatnak. Ami túl van az értelmén, az egy bizonyos aspektusból meg is haladja, túl is szárnyalja azt, és e látszólag értelmetlen nyelvi megnyilvánulások mögött valami ősi, ³² a valóság-gal szorosabb kapcsolatban álló értelem lappang, amely véleményem szerint nem csak etimológiai, népetimológiai visszafejtések, találgatások révén közelíthető meg,

-
- 25 Lear készíti el az első teljes, a papagájok fajtáit bemutató angol rajzgyűjteményt a Londoni Zoológia Társaság megbízásából. Gergely, *l. m.*, 9.
- 26 Rigó Béla, *Géza malac új pajtasai. Kereslet és kínálat a magyar gyermekköltészet piacán*, <http://ki2.oszk.hu/3k/2010/11/geza-malac-uj-pajtasai/>
- 27 *Uo.*
- 28 „Meglepett a sikere, főleg azért, mert eleinte nem tudtam, hogy gyerek- vagy felnőttkönyvként működik-e jobban. Ezt még a kiadó tapasztalt szerkesztői sem tudták eldönteni, az utolsó pillanatig vacilláltak, hogy gyerekrajzokkal illusztrálják-e a kötetet, vagy inkább amolyan felnőtt »álmese-könyvként« tárlják.” Dávid Imre, „Nem tudnék ötösrre leérettségizni Varró Daniból.” *Varró Dániellel beszélgettünk*, NLC 2018. 06. 01. <https://nlc.hu/magyarorszagkul/20180601/varro-daniel-kolto-kolteszet-peldakepek-interju-magyar-irodalom>
- 29 Micimackó szavai természetesen megidézik a könyv fordítóját, Karinthy Frigyes is, akit a magyar halandzsa megteremtőjének, egyik legkreatívabb művelőjének tekinthetünk.
- 30 A nonszensz e két, lecerle-i és kristevai aspektusáról bővebben: Kérchy, *l. m.*, 80–81.
- 31 Tátrai Zsuzsanna, *A gyermekkor költészete = Magyar néprajz V., Magyar népköltészet*, főszerk. Vargyas Lajos, Akadémiai, Budapest, 1988, 608.
- 32 A gyermekmondókák halandzsa-elemei kapcsán jegyzi meg Balázs Géza, hogy az „értelmetlen szövegeink mögött egykori értelem rejlik”. Balázs Géza, *Ismeretlen nyelvi tájak*, Forrás 2012/11., 85.

hanem a szavak hangzóságából, hangulatkeltő erejéből és az ezzel összefüggésbe hozható asszociatív lehetőségekből villanhat fel. Az *izé* szó ezen túlmenően is kitüntetett szereppel bír Varrónál. „[K]övezzenek meg de a legköltőibb szó az hogy *izé* / mert az még a benti massa része ami nem hűlt ki teljesen / a lánglelkünk lánvjából való ez az *izé* ez a foghegyről odavetett / nyelvünk hegyéről lebillenő *izé* ez az igazi költészet vulkáni hamuja / a többi csak koholmány”, olvashatjuk a *Minden olyan mint minden* című versében.³³ Nemcsak a *lánglelkű* jelző mint Petőfi epiteton ornansa, hanem az *izé* kifejezés is felidézi Petőfit, és a nonszensz elemekben bővelkedő³⁴ művét, *A helység kalapácsát*, melynek harmadik énekében a költői mindenhatóság kifigurázásaként olvashatjuk: „Csak én tudom ennek az okát / Én, kit földöntúli izék / Földöntúli izékbe avattak”. A *Valóságos Izé* így kapcsolja Badarországot a magyar nonszensz költészeti hagyományhoz is.

A nonszensz látásmód képes arra, hogy kifigurázza a konvencionálisat, érvénytelenítse a szillogizmusokat, a halandzsa, értelmetlen szavak pedig képesek arra, hogy görbe tükörként funkcionálva mutassanak rá arra az illúzióra, miszerint uraljuk a nyelvet, és fel tudjuk használni arra, hogy megfogalmazzuk, kimondjuk az igazságot. „A költészet – mivel éppúgy a nyelv kiszámíthatatlan hatalma alatt áll, mint minden, nyelv konstituálta szubjektivitás – nem tudja »megmondani« az igazat. Az instrumentálisan igazat, a használhatót.” – mutat rá tanulmányában Kulcsár Szabó Ernő az 1990-es évek líráját elemezve.³⁵ Varró kötetében a nyelv [kiszámíthatatlan] hatalmára – abszurd módon – egy 19. századból való paratextus is felhívja a figyelmet, mégpedig a badarországi fejezet második, Tompa Mihálytól származó mottója, akinek költészetéről nem éppen a nonszensz stílus jut eszünkbe. Az itt idézett sor („Minek már e badar beszéd”) a *Csalánok* ciklus mindössze nyolc soros művéből, a *Költői szabadságból* való. A második strófa lírai beszélője a *badar* jelzőbe sűríti mindazt a keserű, lemondó iróniát, amellyel reflektál az első strófában megszólaló által idealisztikusan megjelenített, határtalan szabadságú és kifejezőkészségű költői világ illuzórikus voltára.

Világom nagyszerű, csodás!
Melynek határa, vége nincs,
Szabad röptében képtelen
Szárnyam *lekötni* rabbilincs!

Hohó, barátocskám! ugyan
Minek már e badar beszéd?
Melyben szabadnak hirdeted
Magad, ez is *kötött* beszéd!”

A fentebb már említett *Bögre azúr*-beli *Két tanulságos limerik* a *Maszat-hegy* hatodik fejezetében egy harmadik, Eszterke főhősű szöveggel kiegészítve az első csoport

33 Varró Dániel, *Mi lett hova?*, Jelenkor, Budapest, 2016, 106.

34 Gergely Ágnes is említést tesz a klasszikus irodalmunkban fellelhető nonszensz jegyekről, és *A helység kalapácsáról* megjegyzi, hogy „kifinomult nonszensz-fordulatokkal dolgozik”. Gergely, *l. m.*, 20.

35 Kulcsár Szabó Ernő, *Támaszpont és izokolon. Jegyzetek a 90-es évek lírájának hatástörténeti helyzetéhez*, Alföld 2000/2., 58.

limeriket képezi a tercínák között. Ez a három limerik több szempontból is különbözik a fejezet további részeibe ágyazott limerikektől, egyrészt nem tartalmazzák a hagyományos forma „Volt egyszer valaki, valahol...” verskezdő sablonját,³⁶ így nem földrajzi neveket, hanem becézett formájú tulajdonneveket rímeltetnek, másrészt lényeges különbség az is, hogy szereplőik nem felnőttek, hanem gyerekek. Bár ezek a limerikek nem egy formalizált első mondatból indulnak, de hasonló szerkezet szerint épülnek fel, és a fix narratív funkciójú sorokat mindháromban csattanó követi. Elkülönülnek a többi limeriktől abból a szempontból is, hogy nem elmesélik, hanem felolvassák őket, mégpedig határhelyzetben, Badarország kapujában. A történet szerint a három limeriket Badarország őre, Turgenyev, a burgonya, egy nagy könyvből olvassa fel a főszereplő Muhi Andrisnak, és két kísérőjének, az Egyenesnek meg a Csálénak. A limerikeket tartalmazó könyvről azt is megtudjuk még, hogy nagyon régi [„S felcsapta egyik súlyos, sárga lapját”] és hogy a megkérdőjelezhetetlen tartalma [„Nagy könyvet vett elő –, »mely csupa tény«”), mely szerint minden kisgyerek „Kotnyeles, taknyos, lusta, mint a lajhár”, okolja meg azt, hogy miért nem léphetnek be hőseink Badarországba. A belépés feltételeit megfogalmazva Turgenyev, a burgonya³⁷ egyben a nonszensz mibenlétére is ad egyfajta definíciót.

Ki itt belép, legyen bohó egyén
Valóban kerge, mafla, sültbolond,
Kinek észérv sosem fut át agyán,
Mert országunk habókos és badar,
S határunkon az elvárás nagy ám!

A badarság lényegének ez a megfogalmazása, vagyis Badarország honpolgári kötelességeinek ez a felsorolása a kiindulópontja annak a furcsa logikának, amelynek alapján Turgenyev véleményt formál a kisgyerekekről, és amely attribútumok hiánya alapján ítéli el a limerikek szereplőit és tetteiket [„bedugta orrát az ételbe”, „mindig volt valami bacija”, „Lenyelt egy pendrive-ot”), hiszen Badarország logikája alapján ezek a történetek túlságosan hétköznapiak, konvencionálisak, nem ütnek meg a „badarsági mércét”. A fejezetben szereplő többi limerik jelentős részében, a dialogikus felépítésű középső sorokban megszólal a józan, konvencionális észjárás képviselő, többes szám harmadik személyű hang is, rákérdezve az értelmetlen cselekedetre [pl. „Kérdezték, mért tette”, „kérdézték: »Hogy izlik«”). Ebben a három szövegben nem találjuk ezt

36 „A limerick kötött formájú, ötsoros nonszensz-vers, amely az első sor »Volt egyszer...«, vagy inkább »Volt egyszer itt és itt« mesei-földrajzi fordulatával bejelentett hős fantasztikus kalandjait beszéli el, s a kalandoknak az ötödik sorban félig megismétlődő első – ritkábban második – sor, vagy annak változata – elvéve: valami független megjegyzés – szab határt.” Gergely, *l. m.*, 10.

37 Szembetűnő a párhuzam Turgenyev és az *Alice Csodaországban* szereplő fölényes, öntelt tojásemberké Humpty Dumpty, vagy Varró fordításában Undi Dundi között. Míg Badarország limerikes betétszövegein főképp Edward Lear hatása mutatható ki, addig maga a *Túl a Maszat-hegyen* több utalást is tesz Carroll nonszensz meséjére, és többek között olyan párhuzamos elemek is feltűnnek, mint a titkos világba való átjáró leírása [egyik kamra, másik kamra-szerű], párhuzamba állítható Andris és Aliz empátiája, gyors alkalmazkodása a képtelen körülményekhez, csodákhoz, valamint az a képességük, hogy tudnak az állatokkal beszélni. Mindkét műben megtalálható egy különleges transzformációs elem, az evés-ivás segítségével történő villámgyors átváltozás.

a kérdező hangot, a külvilág itt kérdés helyett büntetéssel reagál a főszereplő cselekedetére, és érdekes módon a tettek helyett a büntetések tartalmazzák a limerikék nonszensz elemeit („S Péterke elszállt az éterbe.”, „S becsapta Lacit a zaciba”), a harmadik limeriknél a szülői reakció nevezhető abszurdnak, nonszensznek, hiszen egy reális mércével nézve veszélyes tett után [a gyerek lenyel egy pendrive-ot] a felnőtt pozícióból jövő regálás („Eszterke ne számíts desszertre”) nem nevezhető adekvátnak.

Most nézzük meg a *Maszat-hegy* további limerikjeit. „Bizony csodás ország, ahová jöttünk”³⁸ [kiemelés tőlem] – jegyzi meg Csálé, amikor Andris ötféle majompo-fájának köszönhetően bebocsátást nyertek és széjjelnézhettek Badarországban, ahol a lombok kontya „szálldosott a szélben”³⁹ és a sok kerge szépség Andrist is elszédíti. Ez a világ felfoghatatlanul sokrétű, gazdag, végtelen („Ó, nincs elég szem, száj és nincs elég fül, / Hogy mind meglesse, hallja és kimondja, / Mi zajlik ott, az ember szinte szédül.”). A hely eszünkbe juttathatja Tompa versének első strófáját, („Világom nagy-szerű, csodás! / Melynek határa, vége nincs”), ám nem sokáig gyönyörködhetnek e tájban és egy Lear-verset megidéző nonszensz kertipartiban,⁴⁰ mert az „alkonyatban vígan reggeliző” Valóságos Izén és Kis Prűntyön kívül nem él már itt több badar, a táj a továbbiakban „prűntytelen és izétlen” lesz, mert belépnek Badarország Paca cár által elpacásított bugyraiba. Innentől kezdve hol Csálé, hol Egyenes lesznek a történet mindentudó narrátorai, ők tájékoztatják majd Andrist, a limerikeken keresztül, hogy bizonyos bűnök milyen büntetést érdemelnek. A *Maszat-hegyi* szűzsé a korábban⁴¹ önmagukban álló, vagy „csupán” tematika, formula, cím alapján egybeszerveződő limerikeket egy narratív struktúrába helyezi el, oly módon, hogy a limerikék tartalmi elemei szervesen beépülnek, sőt magyarázó, szövegszervező funkciót is nyernek. Joseph Shipley⁴² nonszensz szótárának kategorizálása alapján ilyen módon a játékos nonszensz kategóriából a pozitív nonszensz, azon belül is a komoly nonszensz kategóriájába kerültek, hiszen egy adott logikai rendre, még ha az abszurd is, épülnek rá, az *Alice Csodaországban* nonszensz verseihez hasonló módon.

Az első hat limerik a „dolgokat nem rendeltetésük / Szerint használók, s a szóból nem értők” bűnöseit mutatja be, kiknek büntetése az, hogy „Féllábon állva isznak most ezért ők / Csalánteát, de cukor nélkül azt is, / Keserűségben sörhabbal felérőt.”⁴³ Itt találkozhatunk homáron utazó („Volt egy úr, lakhelye Komárom, / útra kelt egyszer egy homáron.”), zsemlijén fejen álló („Volt egy úr, lakhelye Tajvan, / tudta hogy a fején vaj van. / Margarin nem lévén / fejen állt zsemlijén”) és lekvárból építkező úrral, és olyannal is, aki már nem is él („Pofán is csapták / lelkéért szól most a fohász”). De ezek a nagyon különböző történetek Badarország nonszensz logikája szerint mégis

38 Varró, *Túl a Maszat-hegyen*, 69.

39 *Uo.*, 68.

40 Edward Lear *A Seprű, a Lapát, a Piszkavas, a Fogó* című versében hasonló módon táncolnak és veszekednek a tárgyak. Gergely, *l. m.*, 32–33.

41 A *Túl a Maszat-hegyen*-beli megjelenés előtt ezekből a limerikekből 11 darabot megjelentetett a Holmi: Varró Dániel, *Tizenegy limerik*, Holmi 2002/12., 1602–1603. A limerikék közül három darab, tematikusan csoportokba rendezve, a 2002-es limerikantológiában jelent meg. *Magyar badar: 300 limerik*, 14, 44, 45.

42 Joseph Shipley, *Nonsense = Dictionary of World Literature. Criticism, Forms, Techniques*, Philosophical Library, New York, 1943, 282.

43 Varró, *Túl a Maszat-hegyen*, 69.

egybefűzhető. A második csoport öt limerikjét a következő bűnök kötik össze: „Badar harag bűnébe estek ők, [Volt egy úr, lakhelye Alaszka, / nejét egy barlangba falazta.] / Meg itt vannak a nem túl jólneveltek, [Volt egy úr, lakhelye Sarkad, / pukkantott egyszer egy halkat.] / És a lakhelyüket nem ismerők [Volt egy úr, lakhelye Holmavik, / fogalma sem volt, hogy hol lakik.]” A harmadik csoportban az „elégedetlenkedők, / Továbbá még a mindenféle lények / Által megtámadottak lelhető [Volt egy hölgy, lakhelye Kabul, kertészek ejtették rabul, Volt egy úr, lakhelye Mozambik, / fenéken harapták a zombik.]”

A limerikek csoportosítására sokféle szempont létezik,⁴⁴ az egyik legrészletesebb szempontrendszer Eric Oakley Parrott 1983-as gyűjteményes kötete adja, ahol a tematikus osztályozáson kívül (pl. hagyományos, intellektuális, politikai, történelmi, erotikus) technikai osztályozást is találhatunk, többek között bemutatja a fordított rímképletű, az elrontott rímelésű, a kevert versformájú (limeraiku) vagy a dupla limeriket. Parrott gyűjteménye előszavában a limerikek osztályozása kapcsán utal olyan pesszimista véleményekre, miszerint egy tisztán limerikekből álló gyűjtemény olvasása unalmassá válhat a forma monotonitása miatt.⁴⁵ Parrott ezt a véleményt igyekszik cáfolni azzal, hogy antológiájával illusztrálja mennyire sokszínűek lehetnek a limerikek, mind témában, mind formában, a szövegek humora lehet obszcén vagy kifinomult, lehet bölcs, nonszensz vagy éppen szatirikus.

Varró egészen egyedi, sőt nonszensz szempontrendszer alapján fűzi egybe a *Maszat-hegy* limerikjeit. Az önmagukban is képtelen történetek között, egy szintén abszurd logika alapján talál kapcsolatot, megleli a képtelenségek közötti „logikus” összefüggést, mely összefüggésnek ráadásul egy nagyon is konvencionális, sőt hivatalos nevet ad, még egy kis nonszensz jelleget csempészve a csoportosításhoz. Így lehetséges az, hogy a homáron utazó, vagy lekvárból építő úr egy nonszensz (mondhatjuk azt is, hogy nem rendeltetészerűen működő) univerzumban ugyanazt a bűnt követi el, nem rendeltetészerűen használják a dolgokat. Ez a logika helyezi egy kategóriába a kertészeket a zombikkal („mindenféle lények”), vagy a fogkrémes pirítóst fitymálló pipócsi lakost a Tejúton fásultan sétáló teutonnal („elégedetlenkedők”). A limerikeknek ez a fajta egymás mellé rendelése, a narrációk egy-egy lényegtelennek tűnő, alig-alig felfedezhető aspektusának a párhuzamba állítása „a dolgok természetellenes, lehetetlen, abszurd, de nem fájdalmas vagy veszélyes kombinációja” épp a nonszensz lényegét ragadja meg, hiszen az „szemben az élet összefüggéseivel és összhangjával [...] arra vállalkozik, hogy felfedezze és előtérbe helyezze a körülöttünk és bennünk lévő dolgok különlegességét.”⁴⁶

44 Várady az általa szerkesztett 2002-es *Magyar Badar* antológiában a tematikus elrendezés elvét követi, a szerzők nevét a kötetben belül nem is tünteti fel, csak utólagos jegyzetben. Külön csoportokat alkotnak a földrajzi neves, állatos, „volt egy nő”, „volt egy úr” formulás limerikek, valamint a híres emberekről, politikáról, történelemtől, irodalomról szóló darabok, és a trágár limerikek. Gergely Ágnes a tematikai változatok mellett technikai szempontokat is használ a nonszensz versek rendszerezéséhez, a *Pompóné* könyvében a limerikek címe felett jelzi a formájukat is: rövidített limerik, belső rímelésű limerik, álrímtelen limerik, kettős limerik, limerik-költemény.

45 „A straight collection of limericks would be boring, the restricted pattern of the metre would lend itself to monotony”. *The Penguin Books of Limericks*, szerk. E. O. Parrott, Penguin Books, London, 1983, 18.

46 Sir Edward Stanley gondolatai a nonszenszről. Szűcs, *l. m.*, 652.

A *Maszat-hegyi* szövegüniverzum tehát új jeletésmozzanatokkal látta el a limerikeket, és megváltoztatta jelentésszerkezetüket, nemcsak azért, hogy egyes aspektusokat kiemelt a csoportosítások révén, hanem a szöveggörnyezet jelentésadó hatása révén is, amely a narrátorok kommentárjai és értékítélete által fogalmazódik meg. A Dante-allúziók felismerése is, a befogadó hagyománytapasztalatától függően, új jelentéstréteggel gazdagíthatja a limerikeket, és hangsúlyosabbá válik a limerikék formai könnyedsége a súlyosnak ható tercinnak között, a két versformához kapcsolódó, nagyon eltérő lírai hagyomány ily módon való összekapcsolása is erősíti a nonszensz jelleget.

A limerikék további élete

Az eszterkés limerik 2011-ben egy, a legkisebb korosztályt megcélzó kötetben⁴⁷ jelent meg újra, négy másik limerick (újra „c” betűvel írva!) társaságában, *Tanulságos limerickek kisbabáknak* cím alatt. Ebben a szöveggörnyezetben, a kisbaba főhősű limerickek között, melyek közül három is hasonló formulával, földrajzi nevet is tartalmazó sorral kezdődik („Lakott egy kisbaba Veszprémben,” „Lakott egy kisbaba Vácott”), módosul Eszterke életkora is, a *Maszat-hegyi* kisgyerekből kisbaba lesz, és tettének „súlya” is csökken, hiszen az „elkövető” még csak kisbaba. A témamegjelölő cím kohéziós erejének és az öt követő, szintén becézett formájú tulajdonnévvel és idegen hangzású szóval játszó limericknek („Izgága baba volt Kristófia, / bemászott sajnos a lichthófb”) köszönhetően simul a mondókáskönyv többi szövege közé az eszterkés darab. A mondókáskönyv limerickjeinek nonszensz voltát az alcím („ezt vérfagyasztóan kell mondogatni”) erősíti fel. A 2011-ben megrendezett V. Irodalmi Humorfesztiválon is indult a *Tanulságos limerickek kisbabáknak* több más humoros Varró-gyermekverssel, többek között a nagy felháborodást kiváltó *Hat jó játék kisbabáknak* szöveggel együtt.⁴⁸ A konektorba tollat dugó kisbaba mellett (Jó játék a konektor, / én jöttem rá magamtól. / Beledugom, hol egy toll? / Jó játék a konektor.) igazán semmiség egy pendrive lenyelése.

A többi *Maszat-hegyi* limerik is különböző kiadványokban folytatta az útját, vannak, amelyek gyerekeknek, iskolásoknak szóló antológiákban⁴⁹ és vannak olyanok is, amelyek felnőtteknek szánt limerikgyűjteményekben kaptak helyett. A 2002-ben megjelent *Magyar badar* antológiának a *Nagy hegy a Popocatepetl* című fejezetébe beválogatott két limerik az első sorukban található földrajzi név segítségével kapcsolódik a mellettük levő limerikékhez. A *Volt egy úr, lakhelye Mozambik* egzotikus földrajzi neveket tartalmazó limerikék között olvasható (Peru, Ulánbátor), míg a „Volt egy úr, lakhelye Párizs” kezdetű darab egy szintén Párizsról szóló darab után következik. A „Volt egy úr, lakhelye Komárom / útra kelt egyszer egy homáron” kezdetű limerik a kötet állatos limerikjei között kapott helyett. A 2011-es *Magyar badar. 246 régi + 156 új limerik* című válogatásban már egy kivételével az összes *Maszat-hegyi* limerik meg-

47 Varró Dániel, *Akinek a foga kijött*, Manó Könyvek, Budapest, 2011.

48 A versek egymás mellé válogatva nyomtatásban is megjelentek folyóiratban: Varró Dániel, *Mászogató, Pakolgotó, Limerickek, Hat jó játék kisbabáknak, Egyhangú ringató*, Bárka 2011/5., 10–16.

49 *Friss Tinta. Mai gyerekversek*, szerk. Banyó Péter, Pozsonyi Pagony, 2012. *Miért vagyok gyerek? Vagány versek iskolásoknak.*, vál. Szekeres Niki, Móra, Budapest, 2022.

jelenik, a 2002-es antológiához hasonló tematikus elrendezésben, a földrajzi nevek alapján csoportosítva őket. Az állat-témájú limerik a [Volt egy úr, lakhelye Komárom] itt is Mesterházi Mónika aranyhörcsögös [Volt egy város, Karakószörccsők] limerikje mellé kerül, az *Élt a skót Felföldön egy holló* című fejezetbe helyezve.

Az iskolásoknak szánt *Miért vagyok gyerek?* című versgyűjtemény szintén a földrajzi nevek alapján sorolja a limerikeket egy olyan ciklusba [Egyszervolt, Holnemvolt], ahol több világjárós, utazós vers között egy földrajzi nevekkel játszó limerikszerű vers is található [Tékiss Tamás: *Otthonmaradás*]. A *Friss Tinta* gyerekvers-antológiában a *Burundai murundai* elnevezésű ciklusban kapnak helyett Varró limerikjei, mint azt a ciklus címe is mutatja, itt a besorolás fő szempontja a nonszensz nyelvi játékoság, nyelvi humor és bravúr, melyet olyan ide beválogatott versek is mutatnak, mint Szabó T. Annától a *Nemzetközi medve-induló*, vagy Szilágyi Ákostól a *Cet ecetben*.

A limerikék formájáról

„Elmekörtani szemszögből nézve – állítja Várady Szabolcs – a limerik egy sajátos betegség”,⁵⁰ mert a rímkeresés függősséggé is válhat. Tompa „kötött beszéd”-jére visszautalva érdemes itt megjegyezni, hogy Varró badarjai rendkívül kötött formájúak, nemcsak a műfaji követelményeknek megfelelő szótagszámot és rímképletet tartják be szigorú módon, hanem az egyes sorok tagolása is nagyon szabályos. A 9 szótagos sorok 3/3/3 tagolásúak, a 6 szótagos soroknál a sormetszet középre kerül, így 3/3 osztatú lesz. Ha a földrajzi név 2 szótagnyi terjedelmű [Tajvan, Pomáz, Párizs, Tolna, Sarkad], akkor a tagolás 3/3/2-re módosul az első és utolsó sorokban, valamint 3 limerik esetében a középső, dialogikus részeknél 5 szótagos sorok szerepelnek 3/2-es osztásokban, de egyetlen limeriknél sem található cezúraátlépés, így az ütemhangsúlyos tagolás⁵¹ olyan dominánsan érvényesül a versekben, hogy az időmértékes ritmus alig érzékelhető.

Mivel a forma rendkívül szigorú játékszabályokat diktál, a könnyedség mögött rengeteg munka van, Varró egy magáról a limerikről szóló limerikjében elismeri a forma, a játékszabályok hatalmát⁵² az alkotó felett.

Könnyűnek látszik a limerik,
de ezt a rímek csak mimelik.
Próbálj csak költeni,
nyelvet fog ölteni,
s nem hódol be, mint egy mameluk.

50 *Magyar badar. 300 limerik*, 6.

51 A Wikipédia limerick szócikkében tévesen egy Varró Dániel limerik szerepel példaként arra, hogy milyen ritmusú a limerik. A szócikk verstanai példája az anapesztusokból álló verslábak ritmushangsúlyát szeretné illusztrálni az ütemhangsúlyos Varró-limerikben olyan módon, hogy félkövérrrel [itt dőlttel] szedve mutatja, de tévesen, a ritmushangsúlyt, azaz a hangsúlyos szótagot. „Volt egy úr, lakhelye Mozambik, / fenéken harapták a zombik. / Faggatták: »Nagyon fáj?» / Azt mondta: „Ugyanmár. / Eleve is volt már azon lik.” [https://hu.wikipedia.org/wiki/Limerick_](https://hu.wikipedia.org/wiki/Limerick_%5Bk%C3%B6l%C3%A9s%5D)

52 *Magyar badar. 246 régi és 154 új limerik*, 25.

Várady meglátásában és Varró limerikjében mintha Gadamer szavait hallanánk, aki szerint a játék – mint a műalkotás létmódja – uralja, hatalma alá vonja a játékost,⁵³ a játék fölényes módon nyelvet ölt az őt játszó játékosra.

Ahogy dolgozatom elején felvettem, nem könnyű eldönteni (és talán nem is fontos), hogy a nonszensz költészet gyerekeknek vagy inkább felnőtteknek szól-e. Amint az Varró limerikjeinek vándorlásából is látszik, ugyanaz a szöveg egyaránt jól funkcionálhat gyermek és felnőtt kiadványban is. Nem esett szó az illusztrációk szerepéről, de a szövegeket kísérő rajzok is befolyásolhatják a limerik befogadását egyes elemeik kiemelésével, vagy egy bizonyos korosztály igényeihez való alkalmazkodással, differenciálással.

Befejezőként Komáromi Gabriellát idézném, akinek a magyar gyermekirodalom művészei kapcsán kifejtett gondolatát igaznak érzem a *Túl a Maszat-hegyen* meseregényre is. „A kortárs művek akkor is rólunk és nekünk szólnak, ha mese keltekei jelennek meg bennük világunk tárgyi motívumai helyett. *Lehet, hogy a világról a legtöbb fontos dolgot az utóbbi évtizedekben a mese mondta el a gyerekeknek. Talán nemcsak nálunk, hanem a nagyvilágban is. Vagy a meseregény. Ezer szállal kötődnek a világunk legfontosabb dolgaihoz.* Valahogy a teljes világunkat ábrázolni tudták. Sokszólamúan, többjelentésűen.”⁵⁴ [kiemelés az eredetiben] És természetesen bölcs humorral átszőtten és kicsit badarul.

53 Hans-Georg Gadamer, *Igazság és módszer*, Osiris, Budapest, 2003, 133–138.

54 Komáromi Gabriella, *Mi a helyzet a kortárs magyar gyermek- és ifjúsági irodalmunkban?*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1998/1, 17–18. <https://epa.oszk.hu/01300/01367/00097/pdf/02konyv.pdf>